

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін

Дипломна робота
(бакалавра)
з теми
**«СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА РАДЯНСЬКО-ФІНСЬКУ ВІЙНУ 1939 –
1940 РОКІВ»**

Виконала: студентка 4 курсу,
групи Ist1-B18
історичного факультету
(денна форма навчання)
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Івасів Марія Михайлівна

Керівник: Хоптяр Ю. А., кандидат історичних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	5
РОЗДІЛ 2. СРСР ТА ФІНЛЯНДІЯ НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ 1939-1940 РР.....	10
2.1. Фінляндія та СРСР напередодні радянсько-фінської війни.....	10
2.2. Відносини країн напередодні військової загрози.....	14
2.3. Підготовка сторін до війни. Розстановка сил перед початком військових дій.....	19
РОЗДІЛ 3. ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	26
3.1. Причини та привід до початку радянсько-фінської війни.....	26
3.2. Обмін нотами між Радянським і Фінським урядом.....	32
3.3. Початок та хід бойових дій.....	35
РОЗДІЛ 4. ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	45
4.1. Останні дні війни між СРСР та Фінляндією.....	45
4.2. Підписання мирного договору.....	48
4.3. Підсумки радянсько-фінської війни 1939-1940 рр.....	53
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	62
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Під час усього періоду існування СРСР та навіть в перші роки після його розпаду, ніхто відкрито не досліджував та не писав про військовий конфлікт взимку 1939–1940 рр. між Фінляндією та СРСР. Причина цього криється в стратегічній поразці величезного Радянського Союзу невеликій Фінляндії. Дискусії щодо цієї війни тривають і досі, а об'єктивних сучасних історичних досліджень, які б сповна пролили світло на це питання, станом на сьогодні дуже мало.

Радянська ідеологічна машина працювала таким чином, що усі невігідні факти як внутрішньої так і зовнішньої політики подавалися неправдиво, тай узагалі часто фальсифікувалися, або й замовчувались. Сама ж вітчизняна історична наука була одним з інструментів цієї ідеологічної системи і через це події радянсько-фінської війни до останнього часу були маловідомими як широкому загалу, так і фахівцям-історикам, які не мали вільного доступу до документів цього періоду.

Окремі таємниці радянсько-фінської війни 1939-1940 рр., стали відомі для широкого загалу лише нещодавно, в контексті подій на Сході України. А ще більшої актуальності ця тема набула після повномасштабного російського вторгнення на територію нашої держави 24 лютого 2022 року. Саме такими діями, правонаступниця СРСР – росія, демонструє свою безмежну вірність зовнішньополітичним сталінським принципам, які завжди ігнорували норми міжнародного права та позиціонували себе як «визволителі» і ті, хто надають «братню допомогу» народам, які страждають від утисків своїх прав та свобод в своїй же державі. Керівництво росії у всіх військових діях, які самі ж і розпочинало, працювало і продовжує працювати за одним і тим самим сценарієм. Подібні війни вели як Російська імперія, так і СРСР і таких військових конфліктів за їхньою участю було чимало. В радянсько-фінській війні 1939-1940 рр., та російсько-українській війні, що триває зараз й справді є дуже багато схожого.

В сучасних працях та дослідженнях, що стосуються «Зимової війни», дещо по-новому розглядаюся причини, привід, хід та підсумки військових дій. Усі події висвітлюються уже без фальсифікацій, стереотипів, замовчувань та із оприлюдненням нових, раніше не відомих секретних документів, свідчень, спогадів очевидців та розповідей самих учасників радянсько-фінської війни 1939-1940 рр.. Набагато ширше та докладніше в сучасних роботах розповідається про український фактор в цій війні та його вагомість. Завдяки сучасним дослідженням українських, фінських, англійських, американських та російських істориків, усі події, що передували «Зимовій війні», її перебіг, а також підсумки можна висвітлити у новому баченні.

Радянська історіографія називає війну між СРСР та Фінляндією 1939-1940 рр. «радянсько-фінською» війною, а от у фінській її називають «Зимовою війною». В даній роботі використовуються обидві назви в рівній мірі.

Об'єктом дослідження виступає радянсько-фінська війна 1939-1940 рр..

Предметом дослідження є висвітлення передумов, ходу та підсумків «Зимової війни» 1939-1940 рр..

Хронологічні межі роботи – верхня межа роботи торкається кінця 1917 р., коли в Великому князівстві Фінляндському було повалено Тимчасовий уряд та проголошено незалежність. До нижньої межі роботи відноситься закінчення радянсько-фінської війни підписанням мирного договору 13 березня 1940 р..

Географічні межі дослідження охоплюють території Фінляндії та СРСР, а також території тих країн, що мали відношення до радянсько-фінляндських відносин та самих військових дій в 1939-1940 рр..

Мета бакалаврської роботи полягає у висвітленні сучасних поглядів на радянсько-фінську війну 1939-1940 рр. українських, російських, зарубіжних істориків та аналізі причин, передумов, перебігу і наслідків бойових дій.

Завдання роботи:

1. Описати Фінляндію та СРСР напередодні радянсько-фінської війни 1939-1940 рр.;

2. Дослідити відносини обох країн напередодні військової загрози враховуючи сучасні напрацювання істориків;
3. Охарактеризувати підготовку обох сторін до війни та розстановку сил в останні дні перед початком військових дій;
4. Проаналізувати причини та привід до початку «зимової війни»;
5. Висвітлити перебіг бойових дій та підписання Московського мирного договору 13 березня 1940 р.;
6. Визначити підсумки радянсько-фінської війни 1939-1940 рр..

Методи дослідження. Під час проведення дослідження з даної теми, було використано основоположні принципи науковості, об'єктивізму, історизму, конкретності, системності, а також всебічності розкриття подій. В роботі широко застосовувалися і загальнонаукові методи, а саме: логічний, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, а також спеціально-історичні методи: періодизації, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний та ретроспективний.

Практичне значення роботи полягає у тому, що одержані матеріали можуть використовуватися при написанні наукових робіт з даної теми; застосовуватися студентами під час підготовки до семінарських занять та спецкурсів з історичних дисциплін, а також у загальноосвітніх навчальних закладах під час вивчення періоду Другої світової війни та подій, що йому передували.

Структура роботи складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (10 позицій) та літератури (46 позицій). Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки, з яких основний текст становить 60 сторінок.

ВИСНОВКИ

З дня закінчення радянсько-фінської війни 1939-1940 рр.. минуло 82 роки, але і досі деякі сторінки цієї війни залишаються невідомими. Наприклад, в дослідженнях окремих російських істориків дещо нові, відмінні тенденції у висвітленні передумов, причин, ходу та завершення бойових дій почали простежуватися лише із другої половини 1990-х рр.. Довгий час в російських джерелах та історіографії замовчувалося питання участі українських загонів у цій війні, її справжні причини та величезні людські втрати СРСР. У деяких сучасних працях російських істориків (Чубар'яна А. О., Килина Ю., Аптекаря П., Тараса Е.) почали з'являтися доволі детальні та об'єктивні описи подій зими 1939-1940 рр.. Особливо важливими у цьому контексті є публікації спогадів учасників, очевидців, а також документальних матеріалів. Перекладені мемуари Вяйньо Таннера, який був під час «Зимової війни» міністром закордонних справ Фінляндії є однією із найбільш вагомих праць, у яких можна знайти велику кількість таких матеріалів.

Загалом, впродовж 1920-1930 рр., які передували «Зимовій війні», відносини між Фінляндією та СРСР характеризувалися ворожістю та постійною взаємною недовірою. Саме цей період можна назвати найбільш важким та проблемним у відносинах обох країн. В цілому, під час розвитку радянсько-фінських відносин напередодні війни, можна було спостерігати періоди посилення напруженості, та періоди відносної стабілізації, які аж ніяк не можна назвати тривалими та міцними. З огляду на це, варто підкреслити, що війна між обома країнами стала просто неминучою, так як Фінляндія могла втратити свою незалежність, а вирішити усі питання дипломатичним шляхом з СРСР не вдавалося. Невдовзі, фіни доволі активно починають готуватися до війни та все ж до кінця не вірять в її можливість навіть коли переговори із радянською стороною були припинені в листопаді 1939 р.. Готувалися, але не мали абсолютної віри у розгортання повномасштабного наступу радянських військ навіть тоді, коли

військові літаки СРСР двічі порушили повітряний кордон їхньої країни. Радянський Союз на той час розробляв підступні плани щодо вторгнення на фінські території та був абсолютно впевненим у своїх силах і дуже рішуче налаштованим.

Самі ж причини для початку війни між СРСР та Фінляндією нагромаджувалися впродовж років, а для початку наступальної операції, радянське керівництво детально спланувало Майнільський інцидент, що відбувся 26 листопада 1939 р.. У цьому інциденті радянська сторона звинуватила Фінляндію і відмовилась від його розслідування. Спочатку, російські історики відмовлялися від причетності СРСР до обстрілу С. Майніла, але зрештою, все ж визнали причетність Радянського Союзу до, так би мовити, авторства сценарію театральної вистави, якою і мала би розпочатися «Зимова війна».

30 листопада 1939 р. о 06:50 радянські війська почали повномасштабний наступ вздовж усього східного кордону Фінляндії, бомбардуючи її міста. У фінських джерелах, першому дню війни присвячена велика кількість матеріалів та досліджень (статті Амоса Чаппла, Петри Хімберг, Юкки Ліндфорса). Оборона фінських територій здійснювалася грамотно керованими солдатами, які звикли до місцевих погодних умов і використовували таку тактику, котра би відповідала цим умовам. А от наступ радянських військ був спланований без врахування погодних умов, характеру місцевості, що створило великі проблеми для їхнього командування та для самих солдатів. Вже після перших тижнів радянсько-фінської війни 1939-1940 рр., стало зрозуміло, що СРСР не здобуде швидкої перемоги, адже все ж таки не було належним чином оцінено фінський бойовий дух, географію тієї місцевості, її погодні умови.

Якщо говорити про склад радянської Червоної армії, то тут варто згадати і про українців. Саме сучасні дослідження українських істориків (Донченко С., Гоменюка І., Жежери В., Ермана Е., Гончара Б., Гриневича В.), проливають світло на участь українських стрілецьких дивізій у «Зимовій війні». Загалом, за даними досліджень стало відомо про майже 40 тисяч українців, що брали участь у

цій війні. В українській історіографії також розкриваються передумови, привід, хід самих бойових дій та підсумки радянсько-фінської війни 1939-1940 рр..

Повертаючись до самих бойових дій, варто зазначити, що третій період радянсько-фінської війни, котрий тривав з 1 лютого до 13 березня 1940 рр., виявився надзвичайно складним і виснажливим для Фінляндії та доволі успішним для СРСР. На той час, керівництво Фінляндії намагалося знайти ще більше підтримки в західних країн, щоб могли якомога довше обороняти власні території, але після прориву «лінії Маннергейма», Фінляндія не могла довго стримувати повномасштабний наступ Червоної армії. 12 березня 1940 рр.. відбулося підписання московського мирного договору, що означало завершення радянсько-фінської війни, яка тривала 105 днів. За умовами мирного договору, до Радянського Союзу відходило 11% від всієї території Фінляндії. Крім цих територій, СРСР вимагав передати йому ще й усе обладнання та установки, що знаходилися на новоприєднаних територіях. Незважаючи на тактичну перемогу СРСР, все ж таки, стратегічно перемогла Фінляндія, хоча і була змушена поступитися значною частиною своїх територій. Говорячи про втрати обох сторін у цій війні, загалом важко точно визначити їхню кількість, особливо, якщо це втрати СРСР. Про свої втрати Радянський Союз, на відміну від Фінляндії ніколи не говорив відкрито і завжди приховував їх точні цифри. Навіть у сучасних дослідженнях російських істориків, єдиної думки щодо цього питання немає. Аналізуючи фінські, американські та українські видання, можна зробити висновок, що втрати радянської армії як особового складу, так і технікою, значно перевищують втрати фінської армії.

Загалом, фінські історики описують радянсько-фінську або як її ще називають «Зимову війну» 1939-1940 рр., як період найбільшої національної єдності фінів. А самі ж загарбницькі вимоги СРСР та бомбардування її авіацією Фінляндії, визначили для самих фінів та більшості країн світу цю війну як справедливую оборону від безжального загарбника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Відрубані пальці, перебіжчики та бажання поразки. Викривальні документи НКВС про радянсько-фінську війну – публікується вперше, 2020. URL: <https://glavcom.ua/news/vidrubani-palci-perebizhchiki-ta-bazhannya-porazki-vikrivalni-dokumenty-nkvs-pro-radyansko-finsku-viynu-publikujetsya-vpershe--721564.html> (дата звернення 29.10.2021).
2. Зимняя война 1939-1940 гг. в документах НКВД: По материалам Архива Управления Федеральной службы безопасности Российской Федерации по городу Санкт-Петербургу и Ленинградской области. / Авт.-сост. Бернев С. К., Рупасов А. И. Санкт-Петербург: Информационно-издательское агентство «ЛИК», 2010. с. 7-13.
3. Маннергейм К.Г. Мемуары. / Перевод с финского П. Куйиала (часть 1), Б. Злобин (часть II). Москва: Вагриус, 1999. URL: <http://militera.lib.ru/memo/other/mannerheim/index.html> (дата звернення 29.10.2021).
4. Червоненко В., Карп'як О. Зимовая война з Фінляндією: розповідь останньої в Україні живої учасниці, 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50576108> (дата звернення 05.11. 2021).
5. Amos Chapple. Winter War: The 1939 Soviet Invasion Of Finland In Crystal-Clear Photos, 2019. URL : <https://www.rferl.org/a/finlands-winter-war-with-the-soviet-union/30280490.html> (дата звернення 29.10.2021).
6. Jukka Lindfors. Mainilan laukaukset sytyttivät talvisodan, 2009. URL: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/11/13/mainilan-laukaukset-sytyttivat-talvisodan> (дата звернення 29.10.2021).
7. Jukka Lindfors. Talvisodan ensimmäinen päivä, 2009. URL : <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/11/09/talvisodan-ensimmainen-paiva> (дата звернення 29.10.2021).

8. Jukka Lindfors. Ulkoministeri Erkon talvisotapuhe, 2010. URL: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2010/10/06/ulkoministerin-talvisotapuhe> (дата звернення 29.11.2021).
9. Petra Himberg. Tätä olivat talvisodan henki ja ihme aikalaisen silmin, 2019. URL: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/11/29/talvisota> (дата звернення 29.10.2021).
10. Ville Matilainen. Mannerheimin päiväkäsky talvisodan päätyttyä, 2016. URL: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/03/11/mannerheimin-paivakasky-talvisodan-paattytya> (дата звернення 29.11.2021).

ЛІТЕРАТУРА

(українською мовою, кирилицею, латиницею, електронні ресурси)

Статті

11. Бадах Ю. Радянсько-фінське дипломатичне протистояння (1939–1940 рр.). Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика, 2011. Вип. 16. С. 278–289.
12. Барышников В. Н. СССР и Финляндия к вопросу об обстоятельствах и времени принятия решения о начале «Зимней войны» / В. Н. Барышников // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 2, История, 2016. Выпуск 2. С. 28-88.
13. Гетьманчук М. П. Радянсько-фінляндська війна 1939–1940 рр. та особливості її відображення в сучасній російській історіографії / М. П. Гетьманчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2006. № 555 : Держава та армія. С. 112-113.
14. Донченко С. П. Радянсько-фінська війна / С. П. Донченко // Науково-теоретичний альманах «Грані», 2019. Т. 22. № 6. С. 82-94.
15. Иванов В. Фінляндія в боротьбі нацистської Німеччини та Радянського Союзу на початку Другої світової війни в Європі (вересень 1939 р. –

- червень 1941 р.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2015. Вип. 44 (2). С. 81-123.
16. Кашницкий С. Холодная война 39-го: бойцам запомнились бардак на фронте и лютый мороз / С. Кашницкий // Аргументы и факты в Украине, 2009. № 48, ноябрь-декабрь. С. 38.
 17. Килин Ю. Оптимизм. На что надеялись финны в 1939 году / Юрий Килин// Родина, 1995. N 12. С. 49.
 18. Лайдинен Э.П., Веригин С Г. Финская разведка против Советской России. Специальные службы Финляндии и их разведывательная деятельность на Северо-Западе России (1914-1939 гг.). Петрозаводск: Версо, 2004. С. 56.
 19. Михтуненко В.В. Радянсько-фінські відносини напередодні зимової війни (1930-1940 рр.). Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія:Історичні науки, Том 31 (70), № 4, 2020. С. 178-179.
 20. Никифоров Ю. А. Некоторые тенденции освещения истории Советско-финляндской войны 1939–1940 гг. в отечественной историографии : к 70-летию окончания советско-финской войны / Ю. А. Никифоров, Р. Ф. Субханкулов // Вестник МГИМО. 2010. № 1. С. 109.
 21. Сенявская Е.С. Советско-финляндская война 1939-1940 гг.: эпизод на фоне Второй мировой // Труды Института российской истории. Вып. 9/ Российская академия наук, Институт российской истории; отв. ред. А.Н.Сахаров, ред.-коорд. Е.Н.Рудая. Москва; Тула, 2010. С. 56.
 22. Чекмасов И.А. Нераскрытые тайны «Майнильского инцидента». Военно-исторический журнал №3, 2021. С. 64-65.
 23. Шолудько, І. В. [Вяйньо Таннер. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939-1940 / пер. с англ. В. Д. Кайдалова. - М., 2003. - 349 с.] / Шолудько І. В. // Наукові записки НаУКМА, 2007. Т. 65 : Історичні науки. С. 78.
 24. Julia Abelev. «Perceptual Realism and the Winter War of 1939» intersections 10, № 3, 2009. P. 9.

Підручники, посібники

25. Аптекарь П. Советско-финские войны. Москва: Эксмо, Яуза. 2004. с. 27-360.
26. Балашов Е. А., Степаков В. Н. Линия Маннергейма и система финской долговременной фортификации на Карельском перешейке. Санкт-Петербург: Нордмед-издат, 2000. с. 28.
27. Барышников В. Н. От прохладного мира к Зимней войне: Восточная политика Финляндии в 1930-е годы. Санкт-Петербург : Издательство СПбГУ, 1997. с. 101-335.
28. Вехвиляйнен О. Фінляндія в Другій світовій війні: між Німеччиною і Росією, Київ: Темпора, 2010. с. 25-212.
29. Гончар Б.М. Радянсько-фінляндська війна 1939-40 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редколегія: Л. В. Губерський (голова) та інші. Київ: Знання України, 2004. Т.2. с. 281-286.
30. Гриневич В. А. Радянсько-фінляндська війна 1939–1940 / В. А. Гриневич// Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9. с. 122-123.
31. Сахаров А.Н., Христофоров В.С., Вихавайнен Т. (отв. ред.) Зимняя война 1939-1940 гг. Исследования, документы, комментарии. К 70-летию советско-финляндской войны, Москва: Академкнига, 2009. с. 85.
32. Советско-финская война 1939—1940 гг. Хрестоматия. /Ред.-сост. А. Е. Тарас. Минск: Харвест, 1999. с. 10-116.
33. Таннер В. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии: 1939-1940 / Вяйне Таннер ; пер. с англ. В.Д. Кайдалова. Москва : Центрполиграф, 2003. с. 134.
34. Чубарьян А.О., Вехвиляйнен О. Зимняя война. 1939 - 1940. Политическая история. Москва: Наука, 1999. с. 37-302.
35. Якимович, К. В. На фланге линии Маннергейма. Битва за Тайпале / К. В. Якимович. Москва : Вече, 2017. с. 134.

36. Ohto Manninen, Kauko Rumpunen, Murhenäytelmän vuorosanat. Kauko: Edita, 2003. s. 26.

Автореферати дисертацій та рецензії

37. Авилкин А. М. Советско-финляндская война 1939-1940 гг. в отечественной историографии: диссертация кандидата исторических наук: 07.00.09. Москва, 2010. с. 20.
38. Іванов В. О. Політика СРСР щодо Фінляндії у 1939–1944 рр.: історіографія. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Інститут історії України НАН України. Київ, 2017. с. 36.

Електронні ресурси

39. Гоменюк І. Історична правда. Український підрозділ у Зимовій війні: правда чи легенда, 2019. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/12/3/156641/> (дата звернення 29.10.2021)
40. Гоменюк І. Українські тіні Зимової війни, 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/ukrayinski-tini-zimovoyi-viini/> (дата звернення 29.10.2021).
41. Даценко В. Про «незнамениту» війну (до 75-річчя радянсько-фінської війни), 2014. URL: <https://persha.kr.ua/news/32019-pro-tu-vijnu-neznamenitu-do-75-richchya-radyansko-finskoji-vijni/> (дата звернення 29.10. 2021).
42. Энгл Э., Паанен Л. Советско-финская война. Нападение СССР на Финляндию (1939-1940), 2006. URL: <http://www.bibliotekar.ru/finskaya-voyna/> (дата звернення 05.11.2021).
43. Ерман Г. Зимовая война: як Фінляндія зупинила наступ СРСР, в якому загинули тисячі українців, 2019.

- URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50431418> (дата звернення 05.11.2021).
44. Жежера В. За три місяці у Фінляндії загинуло більше, ніж в Афганістані за 10 років, 2012. URL: <https://gazeta.ua/articles/history/za-tri-misyaci-u-finlyandiyi-zaginulo-bilshe-nizh-v-afganistani-za-10-rokiv/470727> (дата звернення 29.10.2021)
45. Ковальов Д., Якуба Ю. Як українці зупинили сталінську агресію у Фінляндії / Ю. Городянин-Лісовський, 2016. URL: <http://sichovyk.com.ua/istorichna-slava/619-jurij-horlis-horskiy-talvisodassa> (дата звернення 05.11.2021)
46. Кречетников А. Финская война 1939 г. Извинений не ожидается, 2009. URL: https://www.bbc.com/russian/russia/2009/11/091127_winter_war_end (дата звернення 05.11.2021).
47. Кречетников А. Финская война 1939 г. Несостоявшийся подарок Сталину, 2009. URL: https://www.bbc.com/russian/russia/2009/11/091127_winter_war (дата звернення 05.11.2021).
48. Макаренко А. 71 рік Зимовій війні. Як у карельських снігах загинула елітна українська дивізія, 2010. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2010/11/30/6773/> (дата звернення 29.10.2021).
49. Моргунов М. Незнаменитая война / М. Моргунов // Вокруг света, 2006. URL: <https://www.vokrugsveta.ru/vs/article/184/> (дата звернення 05.11.2021).
50. Сеньшин Е. «Нашим командирам трудно объяснить нам наше пребывание здесь», 2019. URL: https://www.znak.com/2019-11-29/80_let_vtorzheniyu_sssr_v_finlyandiyu_cena_odnoy_malenkoy_pobedonosno_y_voynu (дата звернення 05.11.2021).
51. An Introduction to the Winter War and Kollaa Will Hold. URL: <http://www.saunalahti.fi/~ejuhola/7.62/kollaaintro.html> (дата звернення 05.11.2021).

52. Seppo Heikkinen. Päivä jolloin maailma muuttui - Hitlerin ja Stalinin sopimus määrittä Suomenkin kohtalon. 2019. URL: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/10/11/paiva-jolloin-maailma-muuttui-hitlerin-ja-stalinin-sopimus-maaritti-suomenkin> (дата звернення 05.11.2021).
53. Did a Ukrainian unit really come to the aid of Finland in the Winter War? 2020. URL: https://euromaidanpress-com.translate.google.com/2020/12/02/did-a-ukrainian-unit-really-come-to-the-aid-of-finland-in-the-winter-war/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc (дата звернення 05.11.2021).
54. Elisabeth Braw. What Ukraine Can Learn From Finland, 2021. URL: <https://foreignpolicy.com/2021/12/19/ukraine-finland-russia-ww2-soviet-union/> (дата звернення 05.11.2021).
55. Iskander Rehman. Lessons from the winter war: frozen grit and finland's Fabian defense, 2016. URL: <https://warontherocks.com/2016/07/lessons-from-the-winter-war-frozen-grit-and-finlands-fabian-defense/> (дата звернення 05.11.2021).
56. Niko Ranta. Tutkija kertoo, mistä talvisodan ihme rakentui: «Suomalaisten suuri vahvuus oli, että...». URL: <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001233588.html> (дата звернення 05.11.2021).